

Fig. 1. Kirken set fra syd. KdeFL fot. 1966. - *The church seen from south.*

ELEV KIRKE

VESTER LISBJERG HERRED

Ved mageskifte 1.juni 1542 afstod kongen patronatsretten over kirkerne i Elev og Hjortshøj (Randers amt) til indehaveren af Vor Frue præbende ved domkirken (jfr. s. 1366).¹ Kirken var dog inden 1600 igen i kongeligt eje,² hvor den forblev til 19. december 1710, da den ved auktion blev overladt til Oluf Krabbe, ejer af Skårupgård i Todbjerg sogn (Randers amt), idet kongen forbeholdt sig kaldsretten.³ Kirken fulgte Skårupgård til 1847, og var herefter i familien Nyholms eje (jfr. korgavl og krucifiksgruppe),⁴ indtil den overgik til selveje 1.juli 1925.

Svenskekrigene satte deres præg: efter Torstenssonfejden 1643-45 manglede kalk og disk, og under krigen 1657-60 stjal »polakkerne« en messehagel;

1660 indkom ingen tiende »for den ufredelige tilstands skyld«.⁵ - Efter en omfattende ildebrand i byen fik bønderne 1701/02 bevilget afkortelse i tiendeydelserne.⁶

Elev sogn var efter alt at dømme *anneks* til Hjortshøj allerede 1542. Siden 1.april 1874 er sognet *anneks* til Elsted.

Kirken ligger på en banke i den søndre udkant af landsbyen, der indtil for få år siden var den eneste bebyggelse i det lille sogn. Fra kirkegården er der endnu frit udsyn over de lavtliggende marker i syd og sydvest, mens rækker af

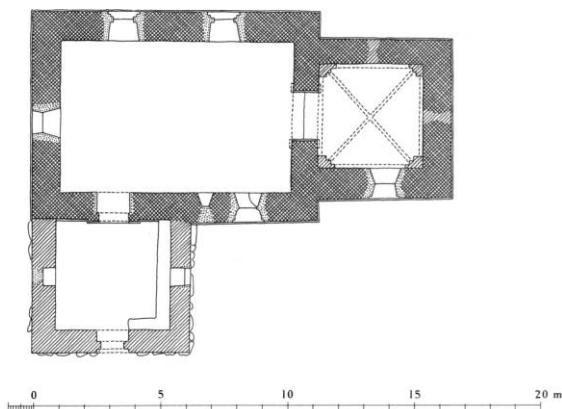

Fig.2-3. Plan 1:300 og tværsnit af skib 1:150. Målt af HJ og KdeFL 1966, tegnet af Flemming Beyer 1981.
- Ground-plan 1:300 and cross section of nave 1:150.

moderne enetages huse begrænser udsigten mod sydøst. Den kvadratiske kirkegård, der 1862 målttes til 24x24 favne,⁷ har bevaret sine gamle grænser.

Hegn og indgange. Kirkegården hegnes af markstensdiger, der på grund af det faldende terræn tjener til at fastholde skrænternes jordmasser. Kirken skærmes af tre store asketræer inden for vestdiget. 1862 var der tillige tre træer i syd og et i nordøst;⁷ man klagede da over, at kirkegården var til ringe nytte på grund af rødderne, som tilmed underminerede digerne. De karakteristiske træer omtales første gang 1651/52, da en stor ask i faldet ramte kirken og forvoldte skade på prædikestolen.⁵

Det var i ældre tid (1674/75) overladt til

sognemændene selv at vedligeholde diget - en pligt, der 1715 var så forsømt, at synet fandt det en »ynk at se, hvor elendigt kirkegården af svin er oprodet«.⁸ Hovedindgangen i vest ud for skibets vestgavl er en *køreport* og låge med jerngitre, ophængt i jernstolper. En tilsvarende, mindre låge findes nordligst i østdiget. En tømret *tpport*, overdækket med træfjæl eller strå, nævnes 1621/22 og adskillige gange i 1600'rne, en østre låge og *trist* fra og med 1651.⁵

Den beskedne *kirke* består af kor og skib, opført i 1100'rne, samt et senmiddelalderligt våbenhus foran skibets syddør. Orienteringen har ringe afvigelse mod syd.

Den romanske bygning er over en *skråkant-sokkel* rejst af *granitkoadre* og med marksten indvendig. Skibets sokkel ligger på grund af det faldende terræn ca. 20 cm lavere end korets og er til dels skjult; murkronerne er derimod i samme niveau. Facaderne er alle stærkt omsatte, og norddøren lader sig ikke lokalisere.⁹ Både denne *dør* og den søndre, som er fejlagtigt retableret 1889, var udført som portaler med rundstavshalvsøjler og reliefsmykkede tympana.¹⁰ Til den adsplittede norddør må henføres et brudstykke af et tympanon, nu indmuret i våbenhusets vestvæg, samt den tærskel, der 1889 indsattes i sydportalen. Derimod kan to fritliggende vederlagssten med kubeformet kapitel (fig. 9), ved våbenhusdøren, stamme fra hver sin portal. De to sten, 22 cm høje, har mindre indbyrdes afvigelser: på den vestre måler kapitalet ca. 20 cm i tv.m., og stenen har tovtav i karmen, mens den østre er ca. 15 cm i tv.m. og uden stav. Stenene fandtes 1889 i skibets vestgavl.

Sydportalen (fig. 5-6) blev retableret 1889 efter forslag af arkitekt Vilhelm Ahlmann, under tilsyn af kgl. bygningsinspektør V. Th. Walther.¹¹ Efter en omdannelse af døren o. 1860 sad kun tympanet på plads (med underkant ca. 213 cm over bygningens sokkel), mens de 191 cm høje karmsten og »overliggeren«, som er den oprindelige tærskel vendt på hovedet, fandtes spredt i byen;¹² den nuværende tærskel var da indmuret i vestgavlens sokkel. Tærskelstenene,

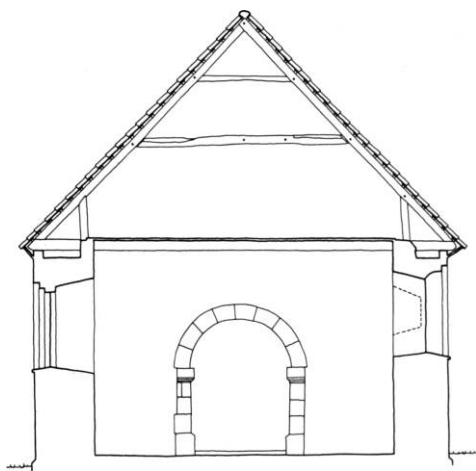

Fig.4. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1967. - *The church seen from north-east.*

der er af samme bredde, har skråkant i enderne (svarende til bygningens sokkel), retkantet fals til trin samt kugleformede baser; dog er »overliggerens« baser, som forbindes af tolvstav, en smule større. - Indplaceringen 1889 af begge disse sten har medført, at portalens skråkant nu sidder 10 cm lavere end skibets sokkel. Genindsættes den oprindelige tærskel, altså »overliggeren«, i sin gamle plads, vil et par vederlagssten,¹³ svarende til de to bevarede, kunne indpasses (jfr. rekonstruktionsforslaget fig.6); derved bringes portalen i overensstemmelse med egnens lignende rundstavportaler: de to i Trige (jfr. s. 1709) samt sydportalene i Stjær (Framlev hrd.) og Tranbjerg (Ning hrd.).

Tympanet (fig. 7) har en »klokkeformet« rundstav, der omslutter et relief med den kors-

fæstede mellem to plus to sidefigurer.¹⁴ Kristus står med sidestillede fødder og udstrakte arme foran det svagt indristede kors; han har oprejst hoved uden krone, åbne øjne og et smalt over-skæg. Det knælange, skæl-mønstrede lændeklæde, der bæres oppe af et tov, har et v-formet overfald¹⁵ (sml. sydportalen i Todbjerg, Randers amt). De fire lavstammede sidefigurer er i folderige gevandter; ansigtet og med en enkelt undtagelse også kroppen er fremstillet frontalt, mens arme og fødder er i bevægelse mod korset. Med den ene løftede arm, der understøttes af den anden, rækker de tre en brødlignende genstand i vejret, mens den fjerde holder en stor nøgle. Hvis han, som nøglen antyder, forestiller apostlen Peter, er det en nærliggende tanke, at de andre er Paulus, Maria og Johan-

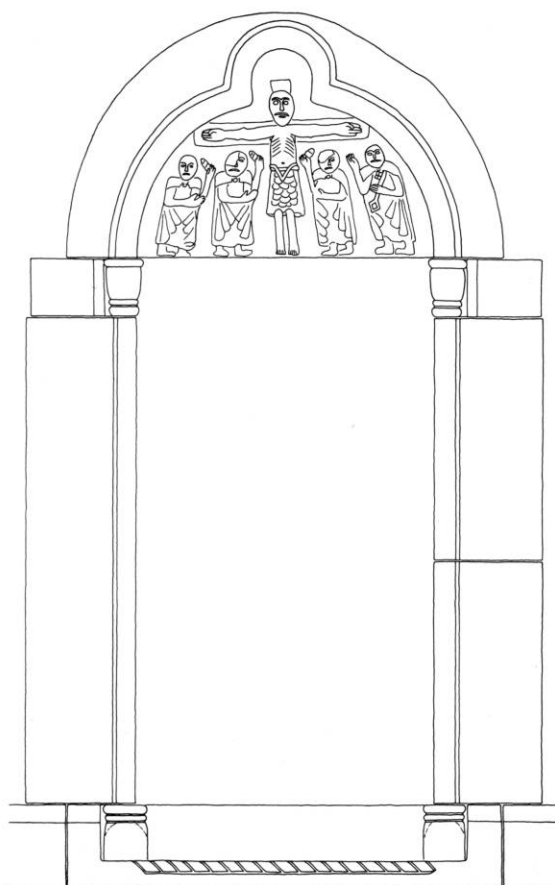

Fig. 5-6. Skibets sydportal (s. 1752). 5. KdeFl fot. 1966. 6. Forslag til rekonstruktion af portalens oprindelige udseende, 1:30. Tegnet af FL Beyer 1981. - South portal with suggestion for reconstruction.

nes, men de lader sig ikke identificere på attributterne.

At dømme efter den bevarede tærskel (nu i sydportalen) har (f) *nordportalen* været opbygget som den søndre.¹⁶ *Tympanon-fragmentet*¹⁷ (fig. 8), nu i våbenhusets vestvæg, viser, at det rundstavsindrammede felt var svagt hesteskoformet og betydeligt større end det søndre tympanonfelt. Stykket, der må have udgjort tympanets østre trediedel, viser en 72 cm høj engel iført kjortel med spidst overfald og med højre hånd løftet til hilsen.¹⁸

Af de oprindelige *vinduer* er kun bevaret eet, i skibets sydvæg. Det er blændet og måler i indre murflugt 100x65 cm med sålen 230 cm over nuværende gulv; det har smigede karme, og rundbuen er udført i een blok. Placeringen

viser, at skibets sydfacade kun har haft dette ene vindue.

Indre. Den lave koråbning, hvis bredde er en trediedel af triumfvæggen, har skråkantsokkel og rundbuet stik af tildannede kvadre, som formodentlig er omsat 1699.⁶ *Kragstenenes* profilering (jfr. s. 1651, fig. 1) er omløbende mod vest. - Skibets bjælkeloft hviler på murkronen.

Ændringer og tilføjelser. Efter 1400 er der i koret indmuret et *krydshvælv*, hvilende på falsede hjørnepiller med rundet skifte i vederlags-højde. Selve det kuppelagtige hvælv, der har runde skjoldbuer, er ommuret med små sten i nyere tid, muligvis 1710, da murermeister Niels Sørensen Tendrup fra Århus sammenbandt kormurene med ankerbjælker og »opdrev« hvælvet og buerne derunder.¹⁹ Synet ønskede

Fig. 7. Sydportalens tympanon (s. 1753). NE fot. 1967. - *Tympanum of south portal.*

1905 ankerbjælkerne, to i nord-syd og en i øst-vest, fjernet og erstattet af hvidmalede jern-ankre.⁷

Våbenhuset, som forekommer ret stort i forhold til den lille kirke, nævnes første gang 1621,⁵ men må være opført i senmiddelalderen. Murene er af munkesten i munkeforbandt over en syld af kampesten; et større parti af vestfacaden er skalmuret med moderne sten. Taggavlen, der udvendig smykkes af tre cirkelblændinger, er indvendig af kløvede marksten; i den udglattede mørtel er indstukket småsten. Den fladbuede og falsede dør i syd synes at have bevaret sin oprindelige skikkelse. I hver flankemur var der en lavtsiddende, halvanden sten bred lysåbning, der er fladbuget og falset. Den vestre åbning er tilmuret i ydre flugt, mens den østre o. 1851 blev omdannet til et vindue.²⁰ En lignende i taggavlen, nu tilmuret i lysningen, sidder forskudt mod vest og kan være sekundær. Indtil o. 1873⁷ havde våbenhuset *styrtrumsloft*, dvs. at loftet lå ca. 80 cm lavere og således, at det skjulte syddørens tympanon - et forhold, der også kendes i Spørring (s. 1675) og Elsted (s. 1740).

En muret *bænk* langs østvæggen, med sæde af træ, må være af middelalderlig oprindelse.

En »*kalkbænk*« ønskedes fjernet 1850.

†*Tagryttere*. En tømret tagrytter, formodentlig med murede tavler, kaldet enten »klokkehus, klokkeværk« eller »tårn«, nævnes med jævne mellemrum 1621-1715.²¹ Et vindue blev udbedret 1672 og en ny rytter opsat 1693 af Rasmus snedker fra Kasted. 1703 udskiftedes fire »stivere« og fire »egefødder«, 1715 var taget ganske nedfaldet og en stor del af tømmerværket sønderbrækket. Det kan ikke afgøres, hvor på kirkens tag de vekslende ryttere har siddet.²²

Af taggavle er kun skibets vestre bevaret; korets er nymuret 1852 og udvendig forsynet med initialerne »NN« (for tiendejeren, agent N. Nyholm) og »1852« i smedjernesankre. - I 1600'rne var i hvert fald skibets gavle smykket med kamtakker (»tindinger«).⁶

I modsætning til koret har skibets *tagværk* bevaret det meste af sit egetømmer. De ti spærfag har hver to hanebånd med bladede samlinger og korte, sammentappede spærstivere. Nummereringen er foretaget på tømmerets østside fra vest mod øst, i syd med firkantstik, i nord med øksehugne stregnumre. Kun 1. og 7.-10. fag er på plads, de øvrige er ombyttet. - I våbenhusets fire fag tjener ældre, stregnum-

Fig. 8. Fragment af tympanon, formodentlig fra $\dagger$ nordportal (s. 1754). KdeFL. fot. 1966. - *Fragment of tympanum, presumably from north portal.*

Fig. 9. Fritliggende kapitæl ved våbenhuset (s. 1752). NJP fot. 1980. - *Detached capital near church porch.*

mererede spær som hanebånd (et lag); de viser, at det oprindelige tagværk har haft dobbelt lag hanebånd med bladede samlinger.

Vedligeholdelse og istandsættelse. Murværket er fra tid til anden blevet omsat. En murermester betalte 1686 23 slette daler »for mestendelen den halve mur på kirkens vestre gavl fra grunden til det øverste med hugne kampesten at opsætte, med en tinding (kam) derover«. 1691 opmurede Jens Sørensen og Christen Jensen fra Karlby »den store kirkes mur på det sønderste hjørne«, ⁶ og 1862 ⁷ påbød synet, at »langkirkens« nordre ydermur skulle nedtages og omsættes; i alle tre tilfælde er der tale om skibet.

Kirkens fem rundbuede støbejernsvinduer er indsat 1866 og 1877 (de nordre). Skibet havde 1862 ⁷ et rundbuet trævindue i syd og vest, sidstnævnte med små, blyindfattede ruder, og i nord et stort, firkantet vindue samt et rundbuet, der var blændet.

Varme. Efter sogneboernes ønske blev en kakkelovn anskaffet 1875 og opstillet i skibets vestende. Siden 1953 har kirken el-varme. ⁷

Kirken står kalket ude og inde på nær korets østmur. Et påbud 1885 om for fremtiden at lade ydermurene stå uden hvidtning blev aldrig efterkommet. ²³ Indvendig er korbuen og sydportalen rensat for kalk. - Ved en restaurering 1968 ²⁴ (arkitekterne Aksel Skov og Aage Kristensen) blev væggene befriet for nyere puds og tagene forsynet med vingetegl på brædder; samtidig istandsattes loftsrummene. Sugfæl og det synlige fodtømmer i gavlene er sortbejdet. Kor og skib var i 1600'rne (delvis?) tækket med bly; et større parti blev afhændet 1691 og tagene hængt med tegl. ⁶ Våbenhuset har rimeligvis altid haft tegltag.

Kor og midtgang har *gulv* af gule, kvadratiske teglfliser, nedlagt 1872; ⁷ bag altersranken og under stolene er trægulv. I våbenhuset ligger gule mursten på fladen. Her var indtil 1829 ²⁰ gulv af kampesten, mens »gulvsten« (tegl) nævnes i kor og skib 1672 ⁵ og 1699. ⁶ - Skibets træloft, som 1863 ⁷ blev gipset, fremstår efter restaureringen 1968 som et hvidmalet bjælkeloft - i lighed med våbenhusloftet.

†Kalkmalerier. I forbindelse med installering

Fig. 10. Indre, set mod øst. NE fot. 1977. - Interior looking east.

af el-varme 1953 afdækkede Egmont Lind rester af kalkmaleri på vestsiden af triumfmurens nordre halvdel. Fragmentet, der målte ca. 120xca. 80 cm, og hvis underkant lå ca. 86 cm over gulvplanet, var malet på et let glittet og meget tykt pudslag, der imidlertid sad så løst, at store partier faldt af under fremdragningen; resten var ikke bevaringsværdigt og overkalledes. Yderligere kalkmalerispor på skibets vægge fremkom 1968.

Fragmentet (fig. 17) synes at være en sengotisk fremstilling af *Maria med barnet*, hvorover der i 1500'ernes begyndelse er malet en (forklarende?) indskrift; alt i rødbrunt. Maria, hvis ansigt er forsvundet, men hvis glorie synes, holder højre arm bøjet; på hendes skød anes Jesusbarnet, der rækker højre arm velsignende

op. Ved siden ses en rest af et diagonalkrydset, prikket draperi; baggrunden er stjernestrøet. Foroven ses en del af et buet og prikket bånd hvorunder sekundært malede majuskler »[MA]RIA«, ud for Marias glorie »IE[S]VS (med omvendte S'er).

De 1968 fremkomne spor²⁵ på skibets sydvæg omfattede den øverste halvdel af et *skjold* med okker bund og diagonal linie i rødt; på nordvæggen, ca. 20 cm over gulvniveau, fandtes et svagt fragment af et gittermønster.

INVENTAR

Oversigt. Trods istandsættelser med et hundredårs mellemrum, 1868-1968, har kirkens indre bevaret sit præg fra 1600'ernes slutning, da meget af inventaret gennemgik ændringer: renæssancealtertavlen, den sengotiske foldeværksprædikestol og det enkle stoleværk. O. 1700 var tillige mange mindre genstande anskaffet: altersæt 1665-67, ↑messehagel 1677, alterstager 1686, ↑dåbsfad samt alterskranke o. 1700. - En forestående restaurering vil på alt snedkret inventar omfatte fremdragning af en staffing svarende til den, der allerede er afdækket på prædikestolen.

Alterbord, middelalderligt, sat op mod korets østvæg af middelstore, let banede granitsten dækket af mørtel. Det måler 144x135 cm, højden 104 cm over gulvniveau. En forhøjning nærmest væggen, 55 cm dyb og 12 cm høj, kan have dannet støtte for en ældre altertavle.

Alterbordspanel, o. 1600, af fyr; forsiden er prydet af tre slanke arkadefelter med kannelerede pilastre (buestykkerne forsvundet), kortenderne derimod har glatte, rektangulære fyldinger. Udbygninger under tavlens udragende postament er antagelig jævn gamle med panelet. Forsiden står blot med en enkel, grå stryging, mens kortenderne er grønmaledede med en rød staffing; en brun egetræsådring ses herunder.

Alterklæde, nyere, af rødt fløjel med gyldent, latinsk kors. ↑*Alterklæder*. 1635 henrettedes en stortyv, der blandt mange andre kirkelige genstande havde stjålet Elevs alterklæde og solgt det for 12 sk.²⁶ Inventarierne 1647 og 1660⁵ omtaler det daværende klæde som gammelt, 1702⁸ manglede det helt.

Altertavlen (fig. 11), o. 1600, af fyr, er et enkelt renæssancearbejde, formodentlig ændret o. 1710 samt restaureret 1868, da der samtidig indsattes et oliemaleri i midtfeltet.

Tavlens tredelte storstykke er ved kannelerede pilastre delt i tre lige brede felter med arkadefyldinger. I bueslagene er indskårne dobbeltstreger og i sviklerne treblade i relief. Frise og postament er ensartet udformet med lave, glatte planker, der har bossesmykkede fremspring henholdsvis over og under pilastrene. En øvre

Fig. 11. Altertavle o. 1600, maleri 1868 (s. 1758). NE fot. 1967. - Altarpiece c. 1600, painting 1868.

frise er prydet med riflede fremspring, smallere end frisens førømtalte bossesmykkede. Tavlen kronet af enkeltprofileret trekantgavl belagt med reliefskåret halvrosen, hvis blade udstråler fra et lille, primitivt skåret englehoved forinden, omgivet af tovtav. Et tilsvarende, påsat englehoved ses øverst.

Muligvis o. 1710²⁷ kan en omdannelse af tavlen have fundet sted i forbindelse med en reparation af korhælvvet (se dette ovfr.). Den oprindelige opbygning kan have været af baldakintype som tavlerne i den nærliggende Rud kirke og i hovedkirken Hjortshøj (Randers amt).²⁸ Herpå tyder bl.a. gavlpartiets profiler og den øvre frises riflede fremspring.

1868²⁹ gennemgik tavlen en istandsættelse, hvorunder der i midtfeltet indsattes et oliemaleri på lærred af den korsfæstede, efter sigende udført af Århusmaleren Kruse.³⁰ Den blege Kristusskikkelse ses mod en gråblå himmel; ved siden et klippeparti, i baggrunden grålige

bytårne. Den samtidige bemaling har stort set svaret til den nuværende, grå og hvid, med forgyldning på kapitæler og enkelte detaljer; sidefelternes bundfarve er sort med gyldne frakturindskrifter, i nord fra Matt. 11,8, i syd fra Joh. 14.

Tavlens ældste staffering, der agtes genfremkaldt ved en nærførelse restaurering, stammer rimeligvis fra 1680/81, da tavlen ifølge regnskaberne maledes og stafferedes for 6 sl. dl. og 2 mk.⁶ I sidefelterne er malet blomstermotiver over gule frakturindskrifter på sort bund. I frise og postament findes tilsvarende indskrifter, blot med hvid farve og vekslende med hvide rankeslyng på dodenkoprød bund. I topgavlen ses tilsvarende bundfarve for den mønjerøde roset, mens tavlens rammeværk har haft blå baggrund for mønjerøde pilastre; arkadebuerne er dodenkoprøde med grønne blade. Bosserne har skiftet mellem grønt og mønjerødt på gyldengul bund.

Altersølv. Kalk og $\dagger$ disk bekostet 1665-67⁵ for 14½ dl. incl. arbejds løn, efter at »polakkerne« havde »borttaget« det gamle sæt. Menigheden gav hertil 9 sl. dl., resten, 5½ sl. dl., ydedes af kirkens indkomst. Den lille, 14,5 cm høje kalk (fig. 14) har sekstunget, flad fod drevet pyramidalsk op mod det sekskantede skaft; knoppen er ved fordybede riller opdelt i rhomber. På foden mesterstempel (Bøje 1946, 1358) for Clemens Sørensen, Århus, samt senere indprikket skriveskrift: »tilhører Elev Kirke«. Under foden er oprindelig indridset en vægtangivelse: »16 1 17« (dvs. 16 lod 17 kvint) samt senere indprikket »vog 10½ lod«. Det udbugende bæger er antagelig tilsat 1830,²⁰ efter at synet havde erklæret, at kalken var for lille og så tynd af slid, at den måtte omstøbes og gøres større. *Disk*, 1830, 10,5 cm i tv.m., glat, under randen dels stempel for guldsmeden Carl Chr. Hansen og Århus bymærke (Bøje 1946, 1404 og 1350), dels en indprikket (nedslidt) indskrift, hvori indgår »Elev Kirke«, årstallet, samt vægtangivelsen, »wg 3½ [lod]«. ³¹ *†Altersølv.* Ifølge inventariet 1647⁵ var kalk og disk tilsyneladende forsvundet, måske en følge af Torstenssonkrigen. I regnskaberne for 1665ff.⁵ fik

polakkerne skylden for at have borttaget de nævnte ting.

†*Kalkklæde.* 1683⁶ omtales et klæde til at svøbe kalk og disk i.

Alterkande og oblatæske af sort porcelæn med guldkors og -kanter som Skejbs (s. 1379), kanden leveret af Den kongelige Porcelænsfabrik o. 1850, æsken fra Bing & Grøndahl kort efter 1865.²⁹

Vinskummeske, 1903, udført af A. Fleron, København.

Sygekalk og -disk anskaffet o. 1875,⁷ med stempel for A. E. Eddelien, København. I den 10 cm høje kalks bæger er indsat en lille *vinflaske*, antagelig udført af Carl Juul, Århus.³²

Alterstager (fig. 13), af messingblik, erhvervet 1686/87 for 5 sl. dl., som sognepræsten skænkede.⁶ De er 43,5-44 cm høje og har en 16 cm lang lysetorn af messing. Fod og lyseskål har ens, drevet udsmykning med knopper samt vindrueklaser, frugter og blade. *†Alterstager* af træ er omtalt i inventarierne fra 1647-85.⁵

Fig. 12. Prædikestol 1550-75, malerier o. 1700 (s. 1760). NE fot. 1977.-*Pulpit 1550-75, paintings c. 1700.*

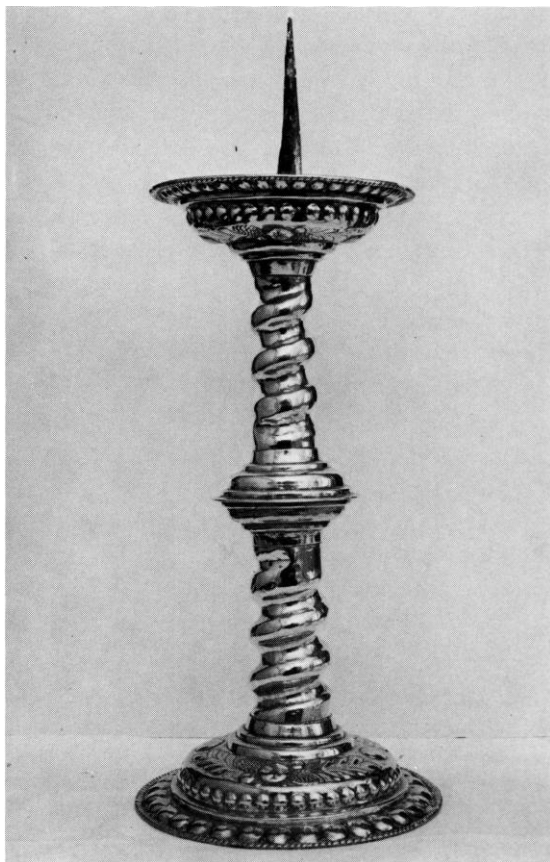

Fig. 13. Alterstage 1686-87, af messingblik (s. 1759). NE fot. 1967. - Altar candlestick 1686-87, ofsheet brass.

†*Alterbog* nævnt i inventariet 1862.⁷ Den var forsynet med sølvspænder og havde på forsiden en »prydelse« af sølv. Foran i bogen var skrevet: Elev kirke, bagest navnet I. A. Winding.

(*Alter*)krucifiksgruppe omtalt 1862, indkøbt i udlandet og givet kirken af agent Nyholm.⁷ Opstillet i skibets romanske sydvindue.

Messehagel, moderne. †*Messehagler*. 1647⁵ opregnes i inventarielisten en gammel hagel, muligvis den, der 1677 omtales som stjålet af »polakkerne«. Nævnte år bekostedes en ny for 32 sl. dl. (heraf syløn 1 dl.), hvortil indkøbtes 8 alen rød »trip« (fløjsagtigt stof), 5½ lod guld-knipling til at bræmme hagelen med, sort lærred til foer samt røde »schruf«-snore og ¾ alen sølvgaloner.⁶

†*Ildkar* indkøbtes 1678 og 1697.⁶

Alterskranke, rimeligvis fra o. 1700, da der anskaffedes en knæleskammel til kommunikanterne.⁶ Den tværgående skranke består af udsavede balustre under profileret håndliste. En låge findes på hver side af det lidt bredere midtparti. Den oprindelige staffing: hvidgrå marmorering på dodenkoprød bund, er nu dækket af gråhvid strygning og en blå farve.

Døbefont (fig. 15), romansk, af granit, kummen rødlig og grovkornet, foden både rødere og mere finkornet. Kummen, 71 cm i tv. og 21 cm dyb, har lille rundstav under mundingsranden. Den firesidede fod, af form som en pyramidestub, har spinkle rundstave på hjørnerne og foroven ved overgangen til kummen. Afflisninger og læderinger på kummens rand stammer antagelig fra 1683, da »murmanden« måtte opmure og forfærdige fonten, som var faldet ned.⁶ Siden 1968 opstillet i skibets nordøsthjørne, tidligere i koret op mod triumfbuen.

Dåbsfad, o. 1870,²⁹ af messing, 32,5 cm i tv. og 5,5 cm dybt. På den smalle rand er loddet randen af det tidligere †*dåbsfad*, udført 1700 af Hans Nielsen (Gotlænder), kandestøber i Århus, for 1 sl. dl. 2 mk.⁶ På tinranden læses en graveret versalindskrift: »Eløf døbebecken« over årstallet »17-00«.

Dåbskande, o. 1850, af tin, 24,5 cm høj, ganske svarende til Grundførs (s. 1662 og fig. 10). Lågkorset afbrudt. Under bunden gørtlerstemplett »Buntzen« (versaler).

†*Fontehimmel*, omtales 1683-90⁶ i inventarierne som et gammelt trædække over fonten.

Prædikestol (fig. 12), 1550-75, ændret og smykket med figurmalerier i tiden o. 1700. Den firesidede stol, med rammeværk af eg og fyldinger af fyr, fremtræder nu meget enkel. Oprindeligt har den imidlertid både i de tre smalle felter og i det bredere vægfelt været prydet med nu afhøvet foldeværk, hvis skråt afskårne endestave ses foroven og -neden i felterne, tydeligst ved opgangen. På de tre øvrige storfelter er formodentlig o. 1700, samtidig med afhøvlingen af fyldingerne,³³ opsat profillister, noget grovere end stolens øvrige, hvorved denne har faet lave frise-felter og lidt højere postamentfelter. Under den oprindelige,

skråt udkragende, profilerede fodliste er antagelig samtidig anbragt udsavede, let kluntede hængestykker.

Det trefagede opgangspanel, tilføjet o. 1620, har kannelerede, pilasterbårne arkader med indskåret tandsnit på bueslaget og store, fligede blade i sviklerne. Den gennemløbende, glatte frise og den ottekantede opgangsstolpe (mægler) afsluttet af fladtrykt, drejet kugle er rimeligvis opsat af snedkeren 1683/84, da panelværket ved opgangen var »udfalden«. Selve trappen, af eg, med udskårne vanger, er udført 1681/82, da den forrige var ganske forrådneth.⁶

Den enkle *lydhimmel*, affyr, der p.t. er nedtaget, men som agtes genopsat efter restaurering, stammer i hovedsagen fra 1683/84, da snedkeren fik betaling for 13 »fyrredeller« (fyrreplaner) at oplægge til loft over prædikestolen.⁶ Den har glatte frisefelter med bossefremspring ved hjørnerne, smal profilgesims og svejft udsavede hængestykker. Glat loft med drejet midtroset hvorunder en hængedue.

En restaurering, hvorunder fremdragning af staffering fra o. 1700, er 1968 ved Sv. Elmholdt foretaget for prædikestolens vedkommende, mens opgangspanel og lydhimmel afventer en tilsvarende behandling. Under nyere farvelag (grønt ledsaget af rødt og hvidt hvorunder egetræsådring fra 1871)²⁹ består stolens nu afdækkede staffering af dodenkoprødt på rammeværket med hvidt og mønjerødt på listerne samt en mørkebrun farve på hængestykker og i storfelterne, der på de tre forreste danner baggrund for stående figurer af »Christvs, Petrvs« og »Iohanes Iacobvs«. Navnene står med gulmalede versaler over deres hoveder. De noget skematisk udformede figurer er iført forskelligt farvede dragter; alle er barfodede og med brunt hår og skæg, undtagen Johannes, der er lyshåret. I de sortmalede frise- og postamentfelter står indskrifter med hvid fraktur. Foroven: 1) »I ere mine ven(n)er, om i gjør det leg befaler« (Joh. 15,14). 2) »Guds Rige staar icke i ord, men i K[raft]« (1.Kor. 4,20). 3) »Os er gifven det Nafn Boanerges af forsamlingens [hersker?].«³⁴ Forneden: 1) »dersom Verden hader eder da vider, at den hafver hadit mig før end

Fig. 14. Alterkalk 1665-67, udført af Clemens Sørensen, Århus; bægeret fra o. 1830 (s. 1759). NE fot. 1967. - Chalice 1665-67, cup c. 1830.

eder« (Joh. 15,18). 2) »Salige ere de, som Hører Guds Ord, oc bevare .Det« (Luk. 11,28). 3) »Verdens venskab er Guds fineskab (fejl for fienskab): hvor som vil være verden ven, Hand blifver Guds fiende« (Jak. 4,4).

Til opgangspanelets ældste staffering hører et fint malet rankeslyng i frisen, i blå og hvidt. Lydhimlen har frakturindskrifter på frisefelternes ydersider, mens indersiderne har blå og hvide rankeslyng på dodenkoprød bund. På hængestykkerne er malet grønt bladværk på gulbrun bund, kantet med hvidt og mønje; loftsfladen er olivengrøn, rosettens blade skiftevis hvide, røde og grønne.

Stoleværket stammer i hovedsagen fra 1600'rne, men er omdannet flere gange. Ældst, fra 1600'rnas første halvdel, er ryglænene, med

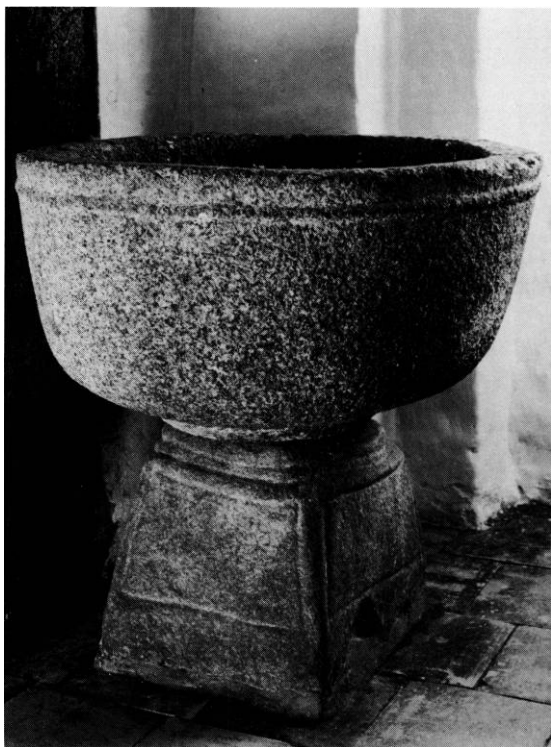

Fig. 15. Romansk døbefont (s. 1760). NE fot. 1967.
- *Romanesque baptismal font.*

profilerede, rektangulære storfyldinger adskilt af smalle, samt sydrækkens østre indgangspanel med øvre tandsnitliste. De glatte gavlplaner afsluttes af enkel trekantgavl, der har afløst en oprindelig udformning, hvoraf en rest i form af et indskåret kvartcirkelslag i hver side ses på seks topstykker i syd og eet i nord. - Ifølge regnskaberne »færdigedes« (repareredes) stolene 1624 og 1675.⁵ I forbindelse med en omlægning af kirkegulvet 1693/94⁶ forfærdigedes de af Rasmus snedker af Kasted. De 20 »åbne« stole med rygstød, der fandtes i kirken 1862,⁷ ønskedes 1869 forbedret, ved at kvindestolene sænkedes, og fodskamler anskaffedes. Tre år efter foresloges mandsstolene³⁵ omreguleret med bredere sæder og skrå ryglæn.²⁹ 1913 anbragtes vægpanel i stedet for dragere til fæstelse af stolene.⁷ Stoleværket står nu gråbrunt, hvorunder en nyere, grøn farve med rødbrun og hvid staffering på profillister. 1872 ønskedes stolene egetræsmalet.²⁹

†Skiftestole udførtes 1680⁶ og 1710,³⁶ den

sidste af Søren Jespersen, snedker i Grundfør. 1867 ønskedes stolen egetræsmalet sammen med †degnestolen.²⁹ 1890 fjernedes præstens og kirkesangerens stole fra koret, og præsten fik en løs stol.⁷

†Kirkekiste, 1647/48⁵ omtalt som gammel; tre år senere blev den beslået med jern og 1678⁶ forsynet med lås.

Pengeblok, 1700'ernes sidste halvdel, ottekan-tet, afrundet foroven; lille jernpengetragt. Et enkelt jernbånd danner lukke hen over en træ-låge i den ene side og er sekundært naglet til en lille, indfældet jernplade med nøglehul. Grå-brun, tidligere grønmalet. Opstillet ved nordre stolerække over for syddøren. †Klingpung nævnt 1862.⁷

Orgel, bygget 1974 af Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl. Et manual med fire stemmer. »Kisteorgel« af standardtype. I skibets nordvesthjørne. Indtil 1974 anvendtes et †har-monium, placeret i nordøst, op ad korvæggen.³⁷

Salmenummertaale (jfr. fig. 10), antagelig fra 1881, da synet ønskede en ny med ophængningstal;²⁹ ganske svarende til Elstedes (s. 1746). Hvidmalet ramme om sort bundfelt. På tri-umfvæggens nordre del.

To nyere lysekroner ophængt i skibet.

Kirkeskib, nyere fuldskib; sortmalet, med grøn køl. Ophængt midt i skibet.

Klokke, »støbt aar 1880 af Chr. Christensen i Aarhus«. Indskrift med reliefversaler på slagkanten; ca. 60 cm i tv. Ophængt i åbning i skibets vestgavl. †Klokker. 1) 1528 måtte kirken til kronen afgive en klokke på et skippund og fem lispund.³⁸ 2) Omtalt 1621/22 da smeden anbragte nye »maner« (ringe) i klokken, der ophængtes i »klokkehuset« (jfr. †tagrytter). Lignende reparationer foretoges i 1660'erne.⁵ 1846 ønskedes klokken omstøbt og »forstørret«, da den dels var »meget liden« og følgelig havde en svag lyd, dels tidligere var revnet og omgivet af en jerngjord.³⁹ Ophængningen svarede da til den nuværende. 3) Omstøbt 1847, ophængt på skibets vestgavl under lille tag.⁷

Gravsten (fig. 16), romansk, af grovkornet, rødlig granit gennemløbet af blå åre. Den trapezformede sten, 147x67,5-57 cm, har en ind-

ristet, lineær udsmykning i tre felter kantet af flad rundstav (dog kun enkelt linie mod nedre felt). I det øvre felt ses to affronterede fugle adskilt af tovvstav. Midtfeltet udfyldes af processionskors, hvis arme afsluttes af tvilling-rundstave og på midten mødes i en cirkel med fugl(?). Den øvre korsarm flankeres af cirkelkors, den nedre af spiralsnoede bladranker, der ligeledes ses på hver side af den tovvstavledsagede processionsstav, på lille Golgathahøj. I fodfeltet en bølgeranke med spiralblade. Stenens ornamentale hovedtræk genfindes på en række østjyske sten med reliefudsmykning (jfr. Lisbjerg s. 1417 og Lyngby s. 1634). Indmuret i våbenhusets østmur.

†Gravsten, o. 1728. [Ungk?]arl Christen To[msen], født og død »her« [17]28, 74 år gl. Foroven på stenen jesumonogram mellem bibelhenvisninger til Job 14,2 og psal. 103 v. 15. På kirkegården.⁴⁰

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib. *Kirkeregnskaber*: Elev kirke 1621-1677 (C KRB -74) og 1677-1711 (C KRB - 75). - *Ved embedet*: Synsprotokol 1862ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og s. 1650f.

NM 2. afd.: Håndskrift: F.Uldall: Om de danske Landsbykirker, II, 1878, s. 117. - Indberetninger ved Kristian Due 1920 (prædikestol), Egmont Lind 1953 (†kalkmaleri), Kjeld de Fine Licht 1966 (bygning), Vibeke Michelsen 1966 og 1977 (inventar og gravminder), Hugo Johannsen 1968 (gravminder), Svenning Elmholdt 1969 (restaureringsforslag til altertavle og prædikestol), Mogens Larsen 1979 (altertavle og panel, alterskranke og prædikestol). - Fyldige udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM 2. afd. - Bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1980.

Tegninger og opmålinger. NM 2. afd.: Portal, u. navn, u.å.

Litteratur: MeddÅSt. 1969, 42-43.

Fig. 16. Romansk gravsten (s. 1762). KdeFL fot. 1966. - *Romanesque tombstone.*

solgte kirker. - Skødet udstedtes først 10.juni 1720, jfr. Kronens Skøder IV, 64.

⁴ LA Vib. Hasle m.fl. hrdr.s skøde- og panteprotokol (B 58-SP45, fol. 559).

⁵ LA Vib. Kirkeresk. Elev 1621-77.

⁶ LA Vib. Kirkeresk. Elev 1677-1711.

⁷ Synsprotokol 1862ff.

⁸ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700ff. (C 3.1166-67).

⁹ Sporene var væk allerede 1878 (Uldall).

¹⁰ Mackeprang: Granitportaler, s. 33, 150-51 og 190.

¹¹ Jfr. Walthers koncept til brev til ministeriet, nov. 1888 (LA Vib. Bygningsinspektoratet Århus, forsk. kirker E-G, 1850-1905 (B 239.121), opmåling og skitser af Ahlmann (samme sted), samt Ahlmanns redegørelse i Ministerialtidende 1889, nr. 37, s. 920-21. En opmåling af den »restituerede« portal, indsendt til min. af Ahlmann, nu i NM2, er noget idealiseret.

¹ DaKancReg., s. 222f.

² Århus Domkapitels Jordebøger II, 18 og 44.

³ RA. rtk. (2245.119-120). - 1710-14 og 1720-22. Dok. vedr. kongens ved auktioner 1710-11 bort-

Fig. 17. Fragment af $\dagger$ kalkmaleri. Maria med barnet (s. 1757). Egmont Lind fot. 1953. - *Fragment of wall-painting now whitewashed. Mary and Child.*

¹² Jfr. Uldall 1878 og Ahlmann (note 11) samt note 7.

¹³ Tærsklen måler 32 cm i højden, vederlagsstenene 22 cm.

¹⁴ 1862 kaldet for allegoriske figurer (note 7).

¹⁵ Kristusfiguren er ikke uden lighed med en række nordiske krucifikser 1050-ca.1100, sammenstillet af Martin Blindheim 1976. Jfr. M. Blindheim: En gruppe tidlige, romanske krusifikser i Skandinavien og deres genesis, i Ulla Haastrup (red): Kristusfremstillinger. Foredrag ved 5. nord. symposium for ikonografiske studier ... 1976. København 1980, s. 43-65. - Til gruppen, der bl.a. kendetegnes ved lændeklædets spidse tøjflig, henregner Blindheim også de »gyldne«, metalbeslåede krucifikser fra Lisbjerg (DK. Århus, s. 1400) og Åby (s. 1443).

¹⁶ Portalen er muligvis nedbrudt allerede i middelalderen, før våbenhusets opførelse.

¹⁷ Stenen måler 105x55 cm.

¹⁸ Figuren er indmuret liggende på siden.

¹⁹ Jfr. note 6. Reparationer nævnes 1675/76 og 1699.

²⁰ LA Vib. Århus amts nordre provsti. Synsprotokol 1813-44 (C 291.2).

²¹ Jfr. noterne 5, 6 og 8.

²² Flere af egnens kirker: Lyngby (Hasle hrd.), Grundfør, Spørring og Trige havde i 1600'erne en tagrytter over kirkens vestgavl; den kunne dog også være anbragt over våbenhusgavlen, sml. Trige s. 1711.

²³ Jfr. note 7, ministerielt cirkulære af 1. maj 1882, samt V. Th. Walthers overvejelser angående kalkningen (note 11). Kgl. bygningsinspektør Kampmann fandt 1893, at kirken uden skade fremdeles kunne overkalkes. LA Vib. Sabro m.fl. hrdr.s provsti. Kirker m.m. ca. 1847-1931 (C 30.63).

²⁴ MeddÅSt. 1969, 42-43.

²⁵ Jfr. korrespondance 3. juli 1968 i NM2.

²⁶ JySaml. 4. rk. VI, 338.

²⁷ Omdannelsen kan være sket før 1686 (jfr. staffering), men er ikke omtalt i de ret udførlige rgsk. fra disse år.

²⁸ Jfr. tillige den enkle tavle i Mejlby (Ø.Lisbjerg hrd., Randers amt).

²⁹ LA Vib. Provsteark. Sabro, V. Lisbjerg og Framlev provsti. Synsprotokol for kirker og præstegrd. 1856-1921 (C 30.7-10).

³⁰ Trap. 4. udg. VII, 1926, s. 189.

³¹ Venligst oplyst af sognepræsten, Annelise Nordholt.

³² Laurits Grün: Danske Guld- og Sølvsmedes Stempler og Mærker indtil 1943. 1943.

³³ Fyldingsfelterne ønskedes 1871 yderligere afhøvet og afslebet før egetræsmaling (note 29).

³⁴ Intet direkte bibelcitater, men henvisning til de nedenunder afbildede personer, Jakob og Johannes, der ifølge Mark. 3,17 fik tillagt navnet Boanerges, tordensønner.

³⁵ 1896 ændredes et stade i vestenden for at lette indbringning af ligkister (note 7).

³⁶ LA Vib. Århus bispearkiv: Kirkeregsk. o.l. vedr. landsogne 1671-1712 (C 3.2434).

³⁷ Harmoniet, leveret af Chr. Winther, Kbh., nævnt 1925 (note 7). Ses på interiørfot. i NM 2.

³⁸ RA. Rgsk. ældre end 1660. A. til 1559. Fortegn, over indkrævede klokke 1528-29. (108 A, nr. 21).

³⁹ LA Vib. Provstearkiv Sabro, V. Lisbjerg og Framlev provsti. Synsprotokol for kirkerne 1845-55 (C 30-5).

⁴⁰ JySaml. 3. rk. VI, 408.

SUMMARY

The little church in Elev, north of Århus, consists of a Romanesque chancel and nave from the 12th century, built of granite ashlar on a chamfered base, as well as a Late Medieval porch placed in front of the south door of the nave. Both doorways were erected as granite portals with beaded engaged columns having tympana with relief decoration. The east third of the vaguely horseshoe-shaped tympanum from the north portal, now disintegrated, has been preserved and depicts an angel. In the south portal, which was erroneously restored 1889 (cf. suggestions for reconstruction), the tympanum shows a scene from the Crucifixion. Christ is standing with raised head and open eyes; the loin-cloth is adorned with a pointed, triangular piece of cloth hanging down in front of the stomach. This is a special feature of a group of early, Romanesque crucifixes in Scandinavia, including the two

»golden« metal-mounted crucifixes from the churches in Lisbjerg (p. 1400) and Åby (p. 1443).

In spite of the two restorations within a period of a hundred years (1868 and 1968) the interior of the church has retained its late 17th century character. It was at that time that much of the furniture was changed: the Renaissance altarpiece, the Late Gothic pulpit - the linen-fold panelling of which was planed down to make way for paintings of Christ and the Apostles - and the altar rail. Around 1700 many smaller objects were also obtained, including chalice and paten from 1665-67 and altar candlesticks from 1686. A forthcoming restoration of all wooden furnishings aims at bringing to light the ornamentation corresponding to that already revealed on the pulpit from c. 1700. - A Romanesque tombstone has decoration similar to that on stones in Lisbjerg (p. 1417) and Lyngby (p. 1634), as well as other places.

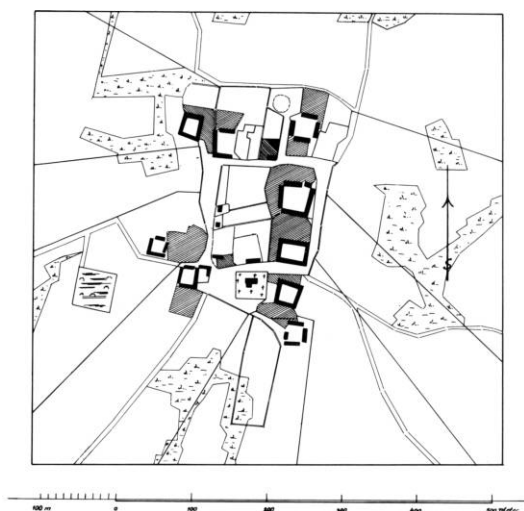

Fig. 18. Landsbyplan 1:10000, målt 1811. - Map of the village 1811.